

ΑΡΧΕΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ ΚΑΙ ΘΕΩΡΙΑΣ ΤΩΝ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ

ΤΡΙΜΗΝΙΑΙΟΝ ΦΙΛΟΣΟΦΙΚΟΝ ΠΕΡΙΟΔΙΚΟΝ

«Τὸ γέροντον τοιεῦν δοτίν τε καὶ εἴναι»
ΠΑΡΜΕΝΙΔΗΣ

ΤΑΚΤΙΚΟΙ ΣΥΝΕΡΓΑΤΑΙ

† Heinrich Rickert Τακτ.Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Ernst Hoffman τέως Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Erich Frank.—Guido Calogero, τακτ. Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῆς Pisa.—Ραφ. Δήμου, Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Harvard τῶν 'Ηγ. Πολ. τῆς Αμερικῆς.—Κ. Τσιανταφυλλόπουλος Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τῶν Λαζηνῶν.—August Faust Καθ. τοῦ Πανεπιστημίου τοῦ Breslau.—Μιχ. Τσαμαδός.—Franz Boehm θετ. καθ. τοῦ Πανεπιστημίου Heidelberg.—Κωνσταντίνος Τσάτσος Καθ. Πανεπιστημίου Λαζηνῶν.—Ιωάν. Θεοδωρακόπουλος Καθηγ. Πανεπιστημίου Λαζηνῶν.—Θεμ. Τσάτσος θετηγ. Πανεπιστημίου Λαζηνῶν.

ΕΝ ΑΘΗΝΑΙΣ
ΤΥΠΟΙΣ: Κ. Σ. ΠΑΠΑΔΟΓΙΑΝΝΗ
ΨΑΡΩΝ 41
1940

Ε.Γ.Δ της Κ.Π.
ΙΩΑΝΝΙΝΑ 2006

ΚΡΙΤΙΚΑ ΣΗΜΕΙΩΜΑΤΑ

En quête d'une Philosophie, Έπος D. Parodi, Paris, Alsace 1935.

I. Τι είναι τὸ βιβλίον τοῦτο; ποῖος εἶναι ὁ σκοπός του; Τὴν ἀπάντησιν τὴν δίδει αὐτὸς οὗτος ὁ συγγραφεὺς: εἶναι αἱ βέβαιότεραι ἡ αἱ πιθανότεραι πεποιθήσεις του ἐπὶ τῶν μεγάλων καὶ αἰωνίων προβλημάτων τῆς μεταφυσικῆς, ἐπὶ τῶν προβλημάτων τοῦ δυνος καὶ τῆς πράξεως, ἐπὶ τῆς γνώσεως καὶ τοῦ προορισμοῦ μας. Εἶναι ἔνα εἶδος ἀπογραφῆς τῶν πορισμάτων εἰς τὰ δποτα κατέληξε κατόπιν τῶν ποικίλων αὐτοῦ μελετῶν. Ή σημερινὴ ἐποχὴ εἶναι γεμάτη ἀπὸ ἀβεβαιότητα καὶ σύγχυσιν: εἰς τὴν καθαρὰν νοησιαρχίαν τοῦ XIX αἰῶνος ἐπηκολούθησεν ἔνα δεῦτρα ἀντιγησιαρχικόν ἢ νεομυστικιστικόν μὲ ἐπὶ κεφαλῆς τὸν κ. Bergson καὶ τοὺς πραγματιστάς, ἀλλὰ οἱ ἀμέσως κατόπιν φιλόσοφοι τοῦ XX αἰῶνος ἥσαν πάλιν, εἰς τὴν μεταφυσικήν, καθαροὶ δπαδοι τῆς νοησιαρχίας· τὸν αὐτὸν χαρακτῆρα φέρει καὶ ἡ φαινομενολογία τῶν Γερμανῶν ἀμέσως μετ' αὐτοὺς ἔργονται πάλιν φιλόσοφοι μὲ τάσεις πρὸς τὸ συγκεκριμένον θετικόν.— Αἱ πρόδοι ἀφ' ἑτέρου τῶν θετικῶν ἐπιστημῶν ἀνατρέπουσαι τὰς μέχρι τοῦδε ἴσχυούσας ἀρχὰς οὗτον αὐτόχρημα ἐν ἀμφιβολῷ δχι μόνον τὴν νόησιν ἀλλὰ καὶ αὐτὸν ἀνθρώπινον λογικόν. Ποταὶ εἶναι αἱ τάσεις τῶν νεωτέρων αὐτῶν ιδεολογιῶν καὶ ποταὶ εἶναι τὰ ἐξ αὐτῶν πορίσματα; Αὐτὸς εἶναι ὁ σκοπὸς τοῦ μυκροῦ ἀλλ' εἰς ἀκρον ἐνδιαφέροντος βιβλίου, τοῦ δποτου θέλομεν νὰ διώσωμεν περίληψιν ἀμέσως κατωτέρω.

II. Πρὶν εἰσέλθῃ εἰς τὸ κύριον αὐτοῦ θέμα, ὁ συγγραφεὺς προτάσσει μίαν γενικὴν σκέψιν, σπουδαιοτάτην, διότι καταλήγει εἰς ἔνα γεγονόν χαρακτηρισμὸν τῆς νοήσεως. Εἶναι βέβαιον, λέγει, δτι δποιαδήποτε κριτικὴ τοῦ δρθιολογισμοῦ περιέχει μέσα της μίαν ἀντίφασιν: ἐὰν οἱ σύγχρονοι φιλόσοφοι φθάνουν μέχρι τοῦ νὰ κλωνίσουν τὴν πίστιν ἐπὶ τὸν δρθιὸν λόγον καὶ τὴν ἐπιστήμην, τὸ πράττουν ἐφαρμόζοντες τὰς ἀπαιτήσεις καὶ τὰς μεθόδους τῆς ἐπιστήμης ταύτης καὶ τοῦ λογικοῦ τούτου. Τὸ νὰ τὰς παρουσιάσωμεν ὡς ἐξαρτωμένας ἀπὸ διαφόρους μεταβαλλομένας συνθήκας τοῦ φυσικοῦ ἢ κοινωνικοῦ περιβάλλοντος ἢ ἀπὸ οποκειμενικὰς προκαταλήψεις, ίσοδυναμεῖτ μὲ τὸ νὰ θέλωμεν νὰ κατανοήσωμεν τὴν γένεσιν αὐτῶν ἐπὶ τῇ βάσει μίας καθαρῶς ἐπιστημονι-

κῆς ἀπαιτήσεως, δηλ. νοητικότητος καὶ καθοριστικισμοῦ, καὶ τότε, λογικῶς, ἢ πρέπει νὸς ἔλθωμεν εἰς ἀντίφασιν μὲ τὸν ἑαυτὸν μας ἢ νὰ θέσωμεν τὴν ἀπαιτησιν αὐτὴν ἐκτὸς καὶ ὑπεράνω τῆς συζητήσεως, τὴν δποίαν προκαλεῖ, καὶ νὰ ἀνυψώσωμεν αὐτὴν εἰς κάτι τὸ ἀπόλυτον. Οὕτω, π. χ. εἰς τὴν θεωρίαν τῆς σχετικότητος, γενικὴς ἢ περιωρισμένης, τοῦ Einstein, ἢ ἀρχὴν αὐτην τῆς σχετικότητος ἀποκτᾷ ἀξίαν γενικὴν καὶ ἀπόλυτην. Τὸ αὐτὸν ἴσχυει εἰς ὅλα τὰ ἄλλα πεδία: ἢ ἀρνησις τοῦ λόγου, τοῦ λογικοῦ, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναπτυχθῇ χωρὶς νὰ διαφεύσῃ αὐτὴν ἔχοντας. Η ἰδεοκρατία τοῦ Kant σημαίνει, διτι ὁ αὐθωπος ποτὲ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ συλλάβῃ ἄλλο τι ἐκτὸς ἀπὸ τὰ προίσητα τῆς πνευματικῆς του λειτουργίας, καίτοι εἰς ἔκαστον ἐξ αὐτῶν εὑρίσκεται πάντοτε ἕνας πυρήνη, μιᾶς πραγματικότητος ἐξ⁽¹⁾ τοῦ πνεύματος ὑπαρχούσης, πυρήνη τὸν δποῖαν εἶναι ἀδύνατον νὰ ἀποβάλωμεν ἢ καὶ νὰ συλλάβωμεν κατὰ τὴν καθαρὰν αὐτοῦ ἀντικειμενικότητα. Η διάνοια εἶναι πρωτίστως ἐνέργεια ἐλευθέρα καὶ δημιουργική, τὴν δποίαν δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ περιορίσωμεν καὶ νὰ ἀκινητήσωμεν ἐντές τῶν πλαισίων, τὰ δποῖα ἢ ἴδια κατεσκεύασε διὰ τὰ παρελθόντα δημιουργήματά της, πλαισίων δημιως τὰ δποῖα εἶναι διαρκοῦς ἐνστριμη νὰ διαπλατύνῃ ἢ καὶ νὰ μεταβάλῃ. Η ἐπιστήλιη, ἢ γήθεική, ἢ Τέχνη ἢ ἡ θρησκεία, ἐμφανίζονται ως δημιουργήματά της· εἶναι δὲ πράγματι ἀδύνατον νὰ ἀνατρέξωμεν πέραν αὐτῆς καὶ νὰ ἀναζητήσωμεν ἕνας ἄλλο σημεῖον ἀφετηρίας τῆς διανοίας, ἕνας ἄλλο στήριγμα αὐτῆς ἐκτὸς ἀπὸ αὐτὴν τὴν διάνοιαν. Η διάνοια εἶναι ἐνεργός καὶ συγχρόνως καὶ ἐλευθέρα διότι δλαι αἱ ἀρχαί, ἐπὶ τῇ βάσει τῶν δποίων συνδέομεν τὰς ἴδεας ἢ τὰ πράγματα διὰ νὰ τὰ ἐννοήσωμεν, προύποθέτουν ἢδη τὸ αὐτό. ματογ τῆς ἐνεργείας της, καὶ ἀφοῦ προηγεῖται ἐκείνων δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπόκειται εἰς αὐτά. Οἱ νόμοι εἰς τοὺς δποίους ὑπακούει, εἶναι οἱ νόμοι τοὺς δποίους αὐτὴν ἢ ἴδια θέτει εἰς ἔχοντας. Εἶναι λοιπὸν πρὸ παντὸς ἐνέργεια, ἐλευθερία καὶ πρόοδος· ἐν ἀντιθέσει πρὸς οἰανδή· ποτε ἀναγκαιότητα ἢ ἀδράνειαν, εἶναι ζῶν αὐθορμητισμὸς καὶ θέλησις· οἰουδήποτε διαγόημα εἶναι θέλησις πρὸς τὸ διανοεῖσθαι. Περιλαμβάνει λοιπὸν δλην τὴν ἀρετὴν καὶ τὴν γενναιότητα τῶν πράξεων: εἶναι ἐλπίς καὶ πίστις εἰς ἔχοντας.

III. Τὰ προβλήματα τοῦ "Οὐρος. Η διάνοια. Η φιλοσοφία εἶναι πρὸ παντὸς ἕνα σύστημα ἀπαντήσεων, συνεχομένων καὶ κατὰ τὸ δυνατὸν μὴ συγκρουομένων μεταξύ των, που δίδομεν εἰς τὰ προβλήμα ποὺ μιᾶς θέτει ἢ πεῖρα καὶ ἢ ζωή. Ας ἀνατρέξωμεν λοιπὸν εἰς τὴν διάνοιαν τῆς ἀμέσου πεῖρας ἀπὸ δπου ξεκινοῦν αἱ διάφοροι ἀντιλήψεις ποὺ εἶναι δυνατὸν νὰ ἔχωμεν περὶ τοῦ ἑαυτοῦ μας καὶ περὶ τῶν πραγμάτων. Οσον καὶ ἀν ἀνατρέξω εἰς τὸ παρελθόν διὰ τῆς μνήμης, εὑρίσκω πάντοτε τὰ αὐτὰ στοιχεῖα τῆς πεῖρας μου: ἀφ' ἔνδος μὲν ἀντικείμενα ἐν τῷ χώρῳ, ἀφ' ἔτερου δὲ τὸ ὄλικὸν τοῦτο συγδεδεμένον μὲ

οποκειμενικάς καταστάσεις, χαράς, λύπας, ἐπιθυμίας κλπ. αἱ δποῖαι δὲν εὑρίσκονται ἐν τῷ χώρῳ, ἀλλὰ μοῦ παρουσιάζονται μόνον ἐν χρονικῇ ἀλληλουχίᾳ. Ἡ ἔρευνά μου δυνατὸν νὰ ἀρχίσῃ ἀπὸ οἰονδήποτε ἐκ τῶν δύο αὐτῶν κατηγοριῶν τῶν φαινομένων, ἀφήνοντας ἐντελῶς κατὰ μέρος τὴν ἄλλην. Ἡ θετικὴ ἐπιστήμη ξεκινάει ἀπὸ τὰ πράματα. Ἀλλὰ δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ λησμονήσω ἐντελῶς καὶ τὰ φαινόμενα τῆς δευτέρας κατηγορίας· τότε προσπαθῶ νὰ τὰ ἔρευνήσω λαμβάνων ὡς βάσιν τὰς ἀξιωτερικὰς καὶ σωματικὰς αὐτῶν ἐκδηλώσεις, καὶ οὕτω φθάνω νὰ κατασκευάσω δλόκληρον τὸ σύμπαν καὶ τὸν ἑαυτόν μου μὲ στοιχεῖα τοῦ χώρου, καὶ ἐπὶ τῇ βάσει τῶν νόημων τοῦ χώρου. Αὐτὴ εἶναι ἡ πρώτη ἀπόψις περὶ τῆς φύσεως. Ἡ φιλοσοφία δύμας δι' ἥπιᾶς τοὺς νεωτέρους θίρχισε ἀπὸ τὴν στιγμὴν δπου, μὲ τὸν Descartes καὶ τὸν Kant, γίννονται τοι δι' ἀπόψις αὐτὴ δὲν εἶναι παρὰ μία ἀφαρεσίς, γνα κατασκεύασμα. Μοῦ εἶναι ἀδύνατον νὰ μὴ βλέπω δι' δ κόσμος δὲν εἶναι μόνον ποσότης ἀλλὰ καὶ ποιότης. Ἡ ἐπιστημονικὴ σκέψις θέλει νὰ ἀναγάγῃ τὴν ποιότητα εἰς τὴν ποσότητα, νὰ ἔξηγήσῃ τὴν περιώτην διὰ τῆς δευτέρας. Ἡ κριτικὴ δύμας σκέψις ἀπέκτησε τὴν βεβαιότητα, δι' τὴν ποσότης καὶ τὸ μέτρον δὲν εἶναι παρὰ μόνον σχέσεις, ποτὲ πράγματα· εἶναι σχέσεις περὶ θέτει ἡ νόησις, ίδεαι, ἔννοιαι τὰς δποιας, ἀπὸ τὸν Kant. ἔχουμεν τὴν τάσιν νὰ θεωρήσωμεν, δι' δ νοῦς ἐπιβάλλει ἐπὶ μίας προύπαρχουσης πραγματικότητος. Ἀπὸ τῆς δευτέρας αὐτῆς ἀπόψεως φαίνεται, δι' τὸ ποιωτικὸν στοιχεῖον καταλαμβάνει τὴν πρωτεύουσαν θάσιν. Πλὴν τούτου βλέπομεν δι' δ κόσμος τοῦ χώρου δὲν εἶναι ποτὲ δυνατὸν νὰ γίνῃ ἀντιληπτὸς εἰμὴ μόνον διὰ μέσου ἐνδεικτικοῦ ἀλλού κόσμου, τοῦ κόσμου τοῦ συνειδότος μου. Καὶ μάλιστα εἶναι δυνατὸν νὰ εἴπωμεν, δι' μόνον τὴν διανόησίν μου εἶναι δυνατὸν νὰ συλλαβθω ἀμέσως, δι' αὐτὸν τὰ ἀλλα δι' αὐτῆς καὶ ἐν αὐτῇ. Μοῦ εἶναι ἀπολύτως ἀδύνατον νὰ ἀντλήσω τὸ αἰσθημα καὶ τὴν νόησιν ἀπὸ τὸ ἀντικειμενικόν, ἀπὸ τὴν ἀψυχον θλην. Ὁ κόσμος τοῦ αὐτηροῦ μηχανισμοῦ μόνον διὰ τῆς διανοήσεως τοῦ σοφοῦ, δ δποῖος τὸν διαγοεῖται, εἶναι δυνατὸν νὰ οπάρει. διότι, μόνος του, χωρὶς τὰς σχέσεις περὶ θέτει δ νοῦς τοῦ ἐπιστήμονος, τὰ μέρη του δὲν ἀποτελοῦν παρὰ ἕνα νέφος ἀπὸ κοσμικὰ στοιχεῖα· ἀτομα, ίδνια, κυριάνσεις κλπ. Ἡ μόνη λοιπὸν ἀρχικὴ πετρα, ἀμεσος καὶ βεβαία εἶναι ἐκείνη ἐπὶ τῆς δποιας θεμελιοῦται ἡ ἰδεοκρατία.

Τὸ τοιωτόν 3ὲν σημαίνει βεβαίως δι' πρέπει νὰ θεωρήσωμεν, δι' τὸ σύμπαν κρέμαται ἀπὸ τὴν ἐφήμερον θπαρξιν τῆς ἀτομικῆς μου συνεδήσεως, καθόσαν ἡ ἀμεσός μου πετρα δὲν εἶναι ἡ πετρα μόνον τῶν ὑποκειμενικῶν μου καταστάσεων, ἀλλ' ἡ πετρα αὐτῆς ταύτης τῆς διανοήσεως, εἰς τὴν δποιαν ἕνα σύμπαν ἀντικειμένων, κατὰ τὸ μαλλον ἡ ἡτον συγδεδεμένων μεταξύ των, μοῦ εἶναι πάντοτε δεδομένον μαζὶ μὲ αὐτήν· εἰς τὸ σύμπαν τοῦτο ἔχει τὴν θάσιν του καὶ τὸ ἀτομόν μου, εἰς τρόπον ὥστε καὶ αὐτὸ καὶ δλόκληρον τὸ σύμπαν δὲν ὑφιστάμεθα παρὰ

διὰ τῆς διαγοήσεως. Ἡ διανόησις δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ περικλείεται δλό-
κληρος εἰς τὴν ἀτομικὴν συνείδησιν, διότι εἶνε προγενεστέρα τοῦ σχη-
ματισμοῦ τῆς ἵδεας τοῦ ἐγώ καθὼς καὶ τῆς συνειδήσεως ὡς ἀτομικῆς.
Πρώτη εἶνε ἐκείνη, καὶ τὸ ἐγώ δι' ἐκείνης, δχι ἐκείνη διὰ τοῦ ἐγώ.
Μόλις δμῶς φθάσω εἰς τὸ συμπέρασμα αὐτό, μου ἐπιβάλλεται ὡς ἀλή-
θεια ἀπόλυτος ἡ ὑπαρξιεύμας διαγοήσεως καὶ ἔαυτήν, ἀπηλλαγμένης
πάσης σχετικότητος καὶ ἔξαρτήσεως ἀπὸ οἰασδήποτε καθ' ἔκαστον
ὑπάρξεως. Ἡ κρίσις, αὐτόματος καὶ ἀπόλυτος ἀναφαίνεται πάλιν ὡς
μόνον θεμέλιον τοῦ ἔαυτοῦ της, διότι ἀποτελεῖ τὸ θειέλιον τῶν πάντων.
Κατὰ ταῦτα ἡ διανόησις μᾶς δίδει, εἰς τὴν στιγματιότητα τῆς κρίσεως
τὸν δυαδισμὸν τοῦ ἀντικειμένου καὶ τοῦ ὑποκειμένου, τῆς φύσεως καὶ
τοῦ πνεύματος, διότι ἀποτελεῖ αὐτὴν ταύτην τὴν ἐνέργειαν, ἡ διπλα τὰ
συνδέει μὲ τὸ νὰ τὰ θέτῃ ἀντικειμένωπα, καὶ οὕτω πράγματι τὰ δημι-
ουργεῖ. Αὐτὸ εἶνε τὸ διανοεῖσθαι.

Ἡ προτεραιότης αὐτῇ τῆς συνειδήσεως περικλεῖει διαφόρους συνε-
πειας. Πρῶτον, δτι ἡ διανόησις καθὸ καθαρὰ ἐνέργεια εἶνε ἀνεξάντλη-
τος· δτι δὲν εἶνε δυνατὸν γὰρ συλλαβῆ ἐαυτὴν εἰλικὴ ἀντικειμενικοῦσα
ἔαυτήν, δηλ. περιορίζουσα ἡ ἐν ὥρισμένῳ μέτρῳ ἀκινητοποιοῦσα ἔα-
τήν. Ἰδοὺ διατὶ ἔνα πλῆρες καὶ κλειστὸν σύστημα τοῦ λόγου καὶ τῆς
ἐπιστήμης εἶνε ἀδύνατον, τόσον κατ' ἔκτασιν δυον καὶ πατὰ βάθος,
διότι δὲν θὰ ὑπῆρχε πλέον τίποτε πρὸς νόησιν, καὶ ἡ διάνοια θριαμ-
βεύουσα θὰ κατέστρεψεν αὐτὴν ἐχυτήν. Πρέπει λοιπὸν γὰρ ὑπάρχῃ κάτι τὸ
ἀλογικόν, κάτι ποὺ νὰ μᾶς φαίνεται ὡς καθαρὰ ἀντικειμενικότης καὶ
ὕλη, διὰ νὰ εἶνε δυνατὸν εἰς τὴν διάνοιαν νὰ ἐργασθῇ δημιουργικῶς
ἀφομοιοῦσα αὐτό. Ἐκ τούτου δμῶς πάλιν ἔπειται δτι ἡ διανόησις ἐκ-
φεύγει ἐν μέρει ἐκυτής, καὶ δτι ἡ ἐνσυγείδητος ἐργασία της προϋπο-
θέτει μιαν ἐνέργειαν ἀσυγείδητον ὅποδ ὥρισμένην ἔννοιαν. Ἡ δὲν
εἶνε δυνατὸν πράγματι νὰ γνωσθῇ, ἀνευ κινδύνου νὰ γίνῃ ἀπλῶς ἡ
ἱδέα τοῦ γιγνώσκειν, δηλαδὴ νὰ γίνῃ κάτι τὸ ἐντελῶς ἀφγρημένον.
Σημανεῖ ἄρα γε τοῦτο δτι ἡ δημιουργική αὐτὴν ἐνέργεια, ἡ ἐνυπάρ-
χουσα εἰς κάθε ζωὴν καὶ ἀνωτέρα τῶν κατηγοριῶν, τῶν σαφῶν ἵδεων,
καὶ τῶν δεκτικῶν διατυπώσεως κανόνων, εἶνε ῥίζικῶς διάφορος καὶ
ξένη πρὸς αὐτάς; Βεβαίως δχι ἀχώριστος ἀπὸ πᾶσαν διανόησιν εἶνε
κατ' οὐσίαν δμοούσια μὲ αὐτὴν καὶ κάθε ἄλλο παρὰ ἀγτίθετος καὶ ἀγ-
τιφατική· δρθὰ δὲ καὶ ὥρατα εἶπεν δ. κ. Lalande δτι δ νοῦς εἶνε λόγος
συντακτικὸς πρὶν νὰ γίνῃ λόγος συντεταγμένος.

Βεβαίως κάθε διανόησις προϋποθέτει, ἔναντι μιας διαγοουμένης συ-
ειδήσεως, κάτι τι ποὺ πρόκειται νὰ νοηθῇ, ἀλλὰ τοῦτο δὲν ἀποτελεῖ
ἀπόδειξιν δτι τὰ πράγματα εἶνε δριτικῶς καὶ τελειωτικῶς ἀλογικά,
δτι δ νοῦς εἶνε ῥίζικῶς ἐτερογενές τι, ἀλλ' ἀπλῶς εἶνε ἡ διαπίστωσις

τῶν ἀναγκαίων προϋποθέσεων τῆς πράξεως τοῦ διανοεῖσθαι, δηλ. πάλιν τῆς ὑπάρξεως τῆς διανοίας.

Ἐάν θελήσω νὰ ουλλάβω τὴν φύσιν καὶ τὴν μέθοδον τῆς ἀνεξαντλήτου αὐτῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, μοῦ φαίνεται δτὶ ἡ διανόησις προϋποθέτει ὡς σιωπηρῶς τεθειμένον πέριξ ἐμοῦ τὸ σύνολον τῶν πραγμάτων ποὺ μοῦ εἶνε δυνατὸν γὰρ σκεψθῶ, καὶ τῶν δποίων τὸ μεγαλείτερον μέρος μοῦ διαφεύγει καὶ θὰ μοῦ διαφεύγει ἐσαεί. "Οταν σκέπτομαι κάτι τι, δτανγι γνώσκω κατὶ τι, ἔχω τὸ συναίσθημα, δτὶ ἡτο ἐκεῖ πρὶν τὸ διανοηθῆναι δταν κρίνω καὶ διαπιστῶ σχέσεις, ἡ εὑρίσκω μίαν ἀλήθειαν, ἔχω δικεῖται τὸ αἰσθητήμα, δτὶ ἡ ἀλήθεια αὐτὴ ἡτο ἐκεῖ καὶ πρὶν τὴν εὔρημαν καὶ δταν συναρμολογῶ δλα αὐτὰ εἰς ἕνα σύστημα καὶ ἔγα σύμπαν μὲ συνοχὴν καὶ ἔννοιαν, ἔχω τὴν ἐντύπωσιν δτὶ ἡ σύνθεσις μου αὐτὴ εἶνε ὅρθη καὶ νόμιμος, καὶ δτὶ τὸ σύμπαν δὲν εἶνε κακοῦα δαφωδία καὶ υπερένη ἀπὸ κακῶς συνερραμμένα τεμάχια, ἀλλ' ἔχει τὴν συνοχὴν ἔνδος ποιήματος, τοῦ δποίου ἡ ἐσωτερικὴ ἐνότητα συγκρατεῖ τὰ καλλίστον ἐπεισόδια. "(χι βέβαια ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δτὶ εἶνε τοῦτο τελειωμένον καὶ κεκλειστικόν, πρᾶγμα ποὺ εἶνε ἀδύνατον, δπως εἶδομεν ἀνιστέρω, ἀλλ' ὑπὸ τὴν ἔννοιαν δτὶ λαμβάνω συνείδησιν τῶν νόμων ποὺ τὸ διέπουν. Καὶ μὲ τοὺς νόμους τούτους συμβάλνει τὸ αὐτό: λαμβάνω συνείδησιν αὐτῶν μὲ τὸ γὰρ τοὺς ἐφαρμόζω, καὶ ἔχω τὴν ἐντύπωσιν δτὶ προύπτηρχον ἥδη τοὺς ἀντιλαμβάνομαι δτὶ ἔχουν ὡς ἔργον γὰρ προφυλάξουν τὴν νόησιν ἀπὸ τοῦ νὰ καταστρέψῃ ἐαυτὴν ἀλλὰ συγχρόνως καὶ νὰ καλιστοῦν δυνατὴν τὴν πρόσδον αὐτῆς.

Πάντοτε ἡ φιλοσοφία ἐλεύρησεν ὡς ἔργον της νὰ ἀποχωρήσῃ τὰς πρώτας αὐτὰς ἀρχὰς τῆς πνευματικῆς ἐνεργείας, νὰ καθορίσῃ τοὺς κατευθυντήρους αὐτοὺς νόμους, νὰ διατυπώῃ τουτέστιν ἕνα πίγακα τῶν κατηγοριῶν. Ἀλλά, δν καὶ τοὺς νόμους τούτους τοὺς ἀπαιτεῖ κάθε διανόησις, δὲν ἔπειται δτὶ ἀποτελοῦν αὐταὶ σύστημα ἀκίνητον ἡ ἀκαρπούν διανόησις, διανόησις βεβαίως τοὺς ἀνακαλύπτει εἰς κάθε ἐνέργειάν της, δὲν ἔχουν δημιουργοῦσι οὗτοι ἐντὸς αὐτῆς παθητικῶς, σὰν ἕνα ἀντικείμενον μέσα σὲ μιὰ θήκη· ταῦναντίον, αἱ ἀρχαὶ αὐταὶ καθορίζουν ἐαυτὰς ἐνεργῶς καὶ ἀποκτοῦν ἀνεξάρτητον ὑπαρξίαν μόνον ἐφ' δσον διατυπούνται· εἶνε, κατὰ συνέπειαν, δεκτικαὶ ἀκριβεστέρας ἐκφράσεως, μεταρρυθμίσεως καὶ βαθύνσεως. Εἶνε λοιπὸν δυνατὸν ἕνα σύστημα κατηγοριῶν νὰ ἀνακαλύπτεται βαθιμαίως, νὰ εἶνε διαρκῶς ἀτελὲς καὶ προσδευτικόν, καὶ δημιουργία πάντοτε ἐν καὶ ἀναγκαῖον δικαίῳ, ποὺ προϋπάρχει λογικῶς τῶν διαβηγμάτων διὰ τῶν δποίων ἡ διανόησις λαμβάνει δλίγον κατ' δλίγον κατοχὴν αὐτοῦ.

IV. Ἡ φύσις. Η πρώτη καὶ πλέον ἀμεσος βεβαιότης τὴν δποίαν μάς δίδει δ ἰδεαλισμός, εἶνε, κατὰ ταῦτα, ἡ ὑπαρξίας καὶ προτεραιότητος τοῦ πνεύματος, τὸ δὲ πνεῦμα εἶνε ἐνέργεια. Εἶνε δυνατὸν νὰ προχωρήσωμεν πάρα πέρα, καὶ νὰ ἀναζητήσωμεν κάτι ποὺ νὰ εἶνε ἀκόμη πλέον

ἀπαρχή; Οἰαδήποτε «ἀπαρχή», δπως καὶ τὸ ἀπόλυτον μηδέν, εἰνε ἀδύνατον νὰ γοηθοῦν. Δὲν ὑπάρχει ἀπαρχή, ἔναρξις, διὰ τὴν νόησιν διότι διάρκος, δηλαδὴ μία ὥρισμένη τάξις η δυνατότης διαδοχῆς, δὲν ἐμφανίζεται παρὰ μόνον μαζὶ μὲ τὴν νόησιν: η μνήμη δημιουργεῖ τὸν χρόνον. Τὸ αὐτὸν λογούει καὶ διὰ τὸν χώρον, δ δποτος δὲν εἰνε παρὰ η δυνατότης τῆς κινήσεως τῆς διανοήσεως. Ἀλλὰ καὶ αὐτὴ η κίνησις δὲν εἰνε παρὰ τὰ ἵχνη περὶ ἀφήνει η ἐνέργεια, ὅταν θεωροῦμεν αὐτὴν δχι δπως ἀναπτύσσεται ἐντὸς τῆς συνειδήσεως, ὡς δριμή ἐνιαία καὶ ἀδιαίρετος, ἀλλὰ ἔξωθεν, ἐντὸς τοῦ χώρου μεταξὺ τῶν ἀκραίων αὐτῆς συγκρετον. Διὰ τοῦτο θὰ ητο ἵσιος δυνατὸν νὰ ἀποκαλέσωμεν τούς λεγομένους νόμους τῆς φύσεως ὡς τὰς ἀρχὰς τῆς νοητότητος η τῆς ποστοτικῆς διατηρήσεως εἴτε τῆς κινήσεως, εἴτε τῆς μάζης, εἴτε τῆς ἐνεργείας.

Ἐὰν δικιας η μηχανικὴ κίνησις, περιελάμβανεν ἡρῷη, καὶ εἰς τὴν κατωτάτην βαθυτάτην τοῦ θντος, μίαν ἐσωτερικὴν ἴκανότητα εἰς τὸ νὰ παρατείνεται καὶ διατηρεῖται ἀφ' ἑαυτῆς, ἐὰν προσπέλλετε τὴν ἀδιάκοπην ἐξωτερίκευσιν μᾶς ἐντάσεως, Ήλα ἀπετέλει τοῦτο προφανῆς μίαν τάξιν, εἰς δὲ τὴν στοιχειώδη ταύτην ἔννοιαν τῆς τάξεως Ηλα συνηγγωντο καὶ θὰ συγγνοῦντο, ὡς εἰς κοινὴν βίζαν, τὸ φυσικὸν καὶ τὸ φυ-
χολογικὸν, τὸ ἀντικειμενικὸν καὶ τὸ ὑποκειμενικὸν, καὶ θὰ εἶχομεν οὕτω μίαν γέφυραν μεταξὺ τοῦ κόσμου τῶν φυσικῶν ἐπιστηλῶν καὶ τοῦ κόσμου τῆς ἐνσυνειδήτου ὑπάρξεως. Ἱσως μάλιστα εἰ δύσιον αὐτοῖς κόσμοι νὰ ἐκφράζουν ἀπλῶς τὰς δύο φάσεις μᾶς καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος. Οὔτε η κίνησις, οὔτε η δύναμις εἰνε δυνατὸν νὰ ἀναγγίσουν εἰς τὴν ἐκτεταμένην θληγ. Ἀλλὰ μία τάξις, κατὰ τὴν ἀπλήν ἔννοιάν της, εἰς τὴν εἰνε δυνατὸν νὰ τελνῃ ἐκτὸς εἰς τὸν ἑαυτὸν της, δηλ. εἰς τὸ νὰ διατηρῇται καὶ νὰ ἔξακολουθῇ; καὶ ἀφοῦ δὲν ἔχει μέσα της ἐκεῖνο τὸ δποτον θὰ τὴν ἴκανοποιει, σημαίνει δτι θὰ εἰνε τάξις εἰς τὸ νὰ ὑπερβῇ ἔχετην καὶ νὰ κατακτήσῃ κάτι αλλο.

Εἰς τὴν μηχανικὴν αἱ κινήσεις καὶ αἱ δυνάμεις συναντῶνται, συγκρούονται, ουνδυάζονται. Ἡ μετάδοσις τῆς κινήσεως εἰνε ακοτεινότατον μυστήριον· θταν μία σφαῖρα τοῦ σφαιριστηρίου κτυπᾷ μίαν ἄλλην καὶ τῆς μεταδίδει μέρος τῆς κινήσεως της, συμβαίνει κάτι ποὺ ὑπερβαίνει τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν. Ἱσως νὰ εύρισκωμενα, εἰς τὸ χαριηλὸν τοῦτο πεδίον, εἰς τὸ σημεῖον τῆς μεταβάσεως ἀπὸ τοῦ ἀντικειμενικοῦ εἰς τὸ ὑποκειμενικόν. (,), τι ἐξωτερικῆς παρίσταται ὡς κρούσις, ἐσωτερικῶς καὶ καθ' αὐτὸν εἰνε η συγχώνευσις δύο αὐθορμητισμῶν, η δποτα καταλήγει εἰς νέον αὐθορμητισμόν. Ἐξωτερικῆς, βεβαίως, μόνον ἐπαφὴν ἐν τῷ χώρῳ διακρίνομεν, δ, τι δικιας ἐκ τῆς συγκρούσεως προέκυψε εἰνε καθ' ἔχετο ἐνιαῖον: η δριμή ποὺ προσέλαβε τὸ κινούμενον ἀντικείμενον, ἐσωτερικεύθη καὶ περιελήφθη εἰς τὴν προτέραν δριμήν, καὶ συνεχωνεύθη μετ' αὐτῆς εἰς τὴν γέαν κινησιν. Μόνον ἐσωτερικῶς ἔξετάζοντες τὸ πρᾶγμα, φυχολογικῶς οὕτως εἰπετον, εἰνε δυνατὸν νὰ γοήσωμεν τὴν τοιαύτην συγχώνευσιν. Ἡδὲν αὐτῆς.

σημειεν τὰς κατ' αὐτὸν τὸν τρόπον συγχωνευσμένας τάσεις καὶ δριμάς, φιλάνοιεν εἰς συνδυασμοὺς καὶ εἰς συνθέσεις, αἱ ὁποῖαι μᾶς φέρουν ἔντες εἰς τὸν ἀντίτατον βαθύμον τῆς ἀναπτύξεως τῶν ψυχικῶν καὶ πνευματικῶν δυνάμεων. (Ι)ύτῳ, ἀδράνεια, ἐνστικτον, ἐγωΐσμος, τελεολογία, γηικότης εἶνε δυνατὸν νὰ θεωρηθοῦν δτὶ διατάσσονται πρὸς μίαν κοινὴν κατεύθυνσιν, καὶ τὸ σύμπαν ἐμφανίζεται ὡς ἕαν, εἰς τὴν διαδοχὴν τῶν φαινομένων, νὰ περιήχετο κάποιο νόημα. Ὡπότε τὴν ἐξωτερικὴν ἐπιφάνειαν τοῦ ἀντικειμενικοῦ μηχανισμοῦ θὰ πάλλει ἐνα εἶδος διαγύτου ἐλευθερίας καὶ συνειδήσεως, καὶ χάρις εἰς αὐτὴν θὰ ἡρχόμεθα εἰς ἐπαφήν μὲ τὴν πνευματικὴν πραγματικότητα, ἢ δποτα χρησιμεύει ὡς βάσις τῆς προστικῆς καὶ γιωρικῆς λιορφῆς τῶν πραγμάτων. Ἡ σκοπιμότης τοῦ ἐνυπάρχει εἰς τὴν γένησιν, καὶ ποὺ ἢ ἔννοιά της εἶνε νὰ διατηρήται καὶ νὰ προοδεύῃ, ήταν ἀντιστοιχεῖ πρὸς αὐτὸν τὸν γόμον τῶν πραγμάτων καὶ πρὸς τὴν φύσιν τῶν ὄντων ποὺ διανοεῖται, καὶ θὰ παρέχεται εἴτε εἰς αὐτὰ μίαν ἀνεξάρτητον ὑπαρξίαν, ἀνάλογον πρὸς ἐκείνην τὴν διπλανήν κάτισται ὑποκείμενον μὲ συνελήσην ἀποδίδει εἰς ἑαυτὸν καὶ εἰς τοὺς δημόσους του. Μὲ ἄλλας λέξεις ἢ ἀδράνεια, ἢ τάσις, ἢ ζωτικὴ ἔριψη, ἢ οὐληγματική πρὸς τὸ ζῆν, τὸ διανοεῖται δὲν εἶνε, λέγει ὁ συγγραφεὺς, Κραὶ ἀντιλετικοῦ ἀλλὰ πλοετὰ τὰ διάφορα στάδια μίας καὶ τῆς αὐτῆς ἀνέργειας, μίας καὶ τῆς αὐτῆς πραγματικότητος, τῆς διπλανῆς τὸ πρωτότυπον εὑρίσκομεν εἰς τὸν ἑαυτόν μας.

Πίλε μίαν τοιαύτην θεωρίαν ἢ ἀντιστοιχία τῶν δύο ἀπόψεων γίνεται καταφανεστάτην ὡς ἔκ τοῦ γεγονότος, θτὶ οἱ δύο θροι τῆς σχέσεως, τὸ ὑποκειμενικὸν καὶ τὸ ἀντικειμενικὸν μεταβάλλονται διαρκῶς ἐ εἰς εἰς τὸν ἀλλον, καὶ προσποθέτουν ἀμοιβαλλός ἀλλήλους. Βεβαίως οἱ διάφοροι τρόποι τῆς νοήσεως καὶ αὐταὶ ἀκόμη αἱ ἀφηρημέναι κατηγορίαι ποὺ μίας χρησιμεύουσιν διὰ νὰ ἀναπαριστῶσιν εἰς τὸν ἔχυτόν μας τὰ ἀντικειμενικὰ δεδομένα, φαίνεται νὰ ἀναβλύζουν ἀπὸ τὴν ποιὸ βαθειά μας αὐτόριατον πνευματικότητα· δὲν μᾶς εἶνε δημιος δυνατὸν νὰ τὰς ἀντιληφθῶμεν παρὰ μόνον ἀφοῦ ἀντικειμενοποιηθοῦν διὰ τῆς συνιθείας, ἢ σαληγρυνθῶν καὶ σταθεροποιηθῶν μίᾳ γιὰ πάντα εἰς αὐτομάτους μηχανισμούς. Τοιούτοις μηχανισμοῖς εἶνε πρὸ παντὸς αἱ λέξεις, ἢ τὰ παντὸς εἶδους σημεῖα — ἥρχοι ἀστραπῶν ὀναμμινησκομένοι ἢ ἐσωτερικῆς προφερομένοι, συγκεχυμένη ἀναπαράστασις γεγραμμένων χαρακτήρων κλπ. — τὰ διπλανά χρησιμεύουσιν ὡς ἀμεσα δργανα διὰ τὴν διανόησιν, καὶ τοῦτο διέτι εἶνε γειάτα ἀπὸ νόημα γενικόν, ἀπὸ συμβολικὴν ἀξίαν ποὺ τὰ καθιστᾷ κατάλληλα ν' ἀνταλλαγοῦν πρὸς ἄλλα σημεῖα καὶ αὐτὰ κατὰ τὸ ἥμισυ συμβολικά. Τίποτε ἄλλο δὲν εὑρίσκομεν, ἐὰν θελήσομεν νὰ συλλάβωμεν τὴν γένησιν μας ἀνέργοθαν. Ἡ γένησις δὲν εἶνε δυνατὴ εἰς μή διὰ τοῦ ἐνάρθρου λόγου, διὸ ποτὲ δημως εἶνε ἔργον ἰδεικόν της. Ἡ ἀνέργεια τῆς νοήσεως συνιστᾶται καὶ διατυπώνται συγχρόνως διὰ μίας καὶ ἀδιαιρέτου κινήσεως. Ἡ γένησις δὲν εἶνε ποτὲ ἄλλο τίποτε παρὰ σύνδεσις καὶ ἑνωσις παραστάσεων καὶ ἴδεων, δηλαδὴ εἰ-

κόνων καὶ σημείων, διὸ σχέσεων τοιούτων ἔξω τῶν δποίων δὲν ἔχουν ταῦτα οὔτε ἀξίαν οὔτε νόημα, εἰς τρόπον ὥστε τὸ πλέον πνευματικὸν καὶ τὸ πλέον ἄυλον μέρος τοῦ πνεύματος δὲν συνίσταται παρὰ εἰς μίαν ἀέναον σύνδεσιν, ἀνάμνησιν στοιχείων κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττὸν αἰσθητῶν καὶ κατὰ ἡμίσυ ἡδη ὑλικῶν μορφῶν ἢ συμβόλων διαφόρου εἴδους, κατὰ διάφορον βαθμὸν ἀφηρημένων. Ὁπότε ἡ ἀντίθεσις μεταξὺ ὑλικοῦ καὶ πνευματικοῦ ἐμφαγίζεται ὡς ἔξωτερικὴ συσχέτισις δύο ὅψεων ἀδιατέτων τοῦ δυτοῦ: τὸ πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνο τὸ δποίον διαγείται τὴν ὕλην, ἀλλὰ διὰ γὰρ τὸ πράξη δὲν ἔχει ἄλλο μέσον παρὰ γὰρ δημιουργῆσῃ νέα στοιχεῖα κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἡττὸν αἰσθητά, οἷον λέξεις, σημεῖα κλπ. Διὰ τῶν συμβόλων τούτων τῶν παντοειδῶν ἡ γόγησις συνδέεται στενῶς πρὸς τὸ ὑλικόν, τὸ ἐν τῷ χώρῳ. Ἡ θεμελιώδης λοιπὸν μεταφυσικὴ ἀντίθεσις δὲν ἔγκειται εἰς τὴν ἀντίθεσιν κόσμου καὶ συνειδήσεως, πνεύματος καὶ φύσεως, ἀλλ' εὑρίσκεται ἐντὸς ἡμῶν, δηλ. εἰς τὴν ἀντίθεσιν τῆς ἴδεας καὶ τῆς λέξεως ἢ τοῦ σημείου, τοῦ ὑποκειμένου καὶ τοῦ ἀντικειμένου ἀντίθεσις δημιουργῆσῃ δὲν ἀποτελεῖ ῥιζίκην ἀντίφασιν ἀλλὰ μᾶλλον τὴν δημιουργίαν τοῦ ἐνδεικτοῦ δρών ἐντὸς τοῦ ἄλλου. Ἀλλὰ τότε καὶ ἡ ὕλη ἐμφαγίζεται, τοὐλάχιστον εἰς τὸν ἔμψυχον κόσμον, ἵνα τὸ ἔχον τῆς πνευματικῆς δημιουργικότητος. Ἐν τοιαύτῃ δημιουργίᾳ περιπτώσει δὲν εἶναι παράλογον νὰ θέλωμεν νὰ ἐρμηνεύσωμεν ἐκ τῶν ἔνδον τὰ φαινόμενα τοῦ φυσικοῦ καὶ μηχανικοῦ κόσμου, παντοῦ δηλ. διπου βλέπομεν κίνησιν καὶ ἀλλοίωσιν. Βεβαίως διατηρεῖται ὁ δυΐσμιδες σιμματοῖς καὶ πνεύματος ἀλλὰ δὲν πρόκειται πλέον περὶ δύο ἑτερογενῶν οὖσιῶν ἐξ Ἰσου πραγματικῶν, ἀνεξαρτήτων ἀπ' ἄλληλων καὶ αὐτάρκων.

Πῶς δημιουργία πρέπει νὰ ἐννοήσωμεν τὴν σχέσιν μίας ἀτομικῆς συγενήσεως καὶ σκέψεως πρὸς τὸν ἔγκεφαλον καὶ τὸ νευρικὸν σύστημα ἢ τὸ σῶμα τοῦ ἀτόμου αὐτοῦ; Βεβαίως, αἱ πραγματικαὶ συνθῆκαι μίας ἀνθρωπίνης διανοίας εἶναι πολλαῖ, πικίλαι καὶ πολύπλοκοι. Ἀλλ' δλαχληρὸν τὸ συγχρότημα τούτο τῶν μηχανισμῶν, τῶν συνηθείων καὶ αὐτοματισμῶν δὲν πρέπει νὰ νοηθῇ ὡς σύστημα ὑλικῶν δργάνων διατελούντων εἰς τὴν δημιουργίαν ἐνδεικτοῦ πνευματικοῦ νοῦ, ἀλλὰ μᾶλλον ὡς ἱεραρχία λειτουργιῶν, αἱ δποῖαι διαποτοῦν εἰς ἄλληλεξάρτησιν καὶ χρησιμοποιοῦν ἄλληλας· κάθε μία εἶναι δργανὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἀνωτέραν λειτουργίαν καὶ πάλιν αὐτὴ καθ' ἓαυτὴν δυναμισμὸς καὶ τάσις, καὶ κάθε μία γίνεται ἔξωθεν ἀντιληπτὴ εἰς τὰς σωματικὰς ἀλλοιώσεις ἢ τὰς ἐν τῷ χώρῳ κινήσεις διὰ τῶν δποίων ἔξωτερικεύεται. Οὕτω λοιπὸν ἡ ψυχὴ φαίνεται ἐν σχέσει πρὸς τὸ σῶμα ὡς κάτι τὸ πνευματικόν· τὸ σῶμα πάλιν θὰ ἐμφανισθῇ ὡς πνευματικὸν ἐν σχέσει πρὸς τὴν ἄψυχον ὕλην, καὶ εἰς τὴν τελευταῖαν αὐτὴν ἀκόμη ἢ κίνησις δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ ἀναχθῇ εἰς τὴν ἀπλῆν ὑλικότητα. Μόνον ὁ χρόνος καὶ αἱ ποσοτικαὶ σχέσεις δὲν θὰ ἔχουν τίποτε τὸ πνευματικὸν διέτι αὐτὰ εἶναι ἀπλῶς σύμβολα μαθηματικά, δροὶ τοῦ δυτοῦ ἀλλ' ὅχι τὸ δγ, ἀπλῶς πλασια καὶ μορφαὶ ἀντικειμενικότητος.

Τοιούτου εἶδους ἀντλήψεις εἶναι βεβαίως δυνατόν νὰ κατακριθοῦν ὡς ἀνθρωπομορφικαὶ, διὸ εἶναι ἀντίθετοι πρὸς τὰς μεθόδους καὶ τὰς ἀπαιτήσεις τῆς ἐπιστήμης.¹⁰⁾ ἀνθρωπομορφισμὸς δημιώς τὸν δποῖον ἀποκριῶνται τὸ ἐπιστημονικὸν πνεῦμα εἶναι ἐκεῖνος, διὸ τοῖς διὰ τὴν θετικὴν ἔξηγγησιν καὶ εἰς τὸ ἐπίπεδον τῆς ἐπιστήμης παρειβάλλει ἀναλογίας εἰλημμένας ἐκ τῆς ἀνθρωπίνης ἐνεργείας ἢ σκοποὺς τελεολογικούς.
Η ἐπιστήμη πρέπει καὶ μείνῃ ἐπιστήμη, καθοριστική, μηχανική, ποσοτική καὶ κυριαρχεῖ εἰς τὸ ἔδαφός της. Τὸ ζήτημα δημιώς παραμένει ἀκέραιον ἐπὶ ς.λοι ἐπιπέδου, διὸ δηλ. Θέλωμεν νὰ εὔρωμεν, νὰ ἐρμηνεύσωμεν τὰ πορίσματα καὶ τὴν ἔκτασίν της καὶ νὰ καθορίσωμεν τὸ εἶδους εἶναι αἱ πραγματικότητες μεταξὺ τῶν δποῖων ὑφίστανται αἱ σχέσεις.
Η ἐπιστήμη ἔξετάζει τὰ φαινόμενα δημιώς παρουσιάζονται εἰς τὸν διφλακιδὸν ποὺ τὰ παρατηρεῖ ἢ εἰς τὸ ὄργανον ποὺ τὰ καταχωρίζει, εἰς τὴν σκέψην ἢ δποῖα ἔξιτταν τὰ μετρά καὶ τὰ περιγράφει.
Η ἐπιστήμη δὲν πρόκειται νὰ ἀσχοληθῇ μὲ τὸ νὰ εὔρῃ λιγὸ τυχόν παρουσιάζουν ἀκόμη καὶ μίαν ἄλλην φάσιν, μήπως ἐκτὸς ἀπὸ τὴν ἔξωτερην ὅψιν ἔχουν συγχρόνιας καὶ ἔνα ἐσωτερικὸν μέρος· ἐὰν δηλαδὴ εἶναι δυνατόν νὰ ἔννοησωμεν πλήρως τὴν πληγησιν διπλᾶ ὑποκατεστήσαιμεν εἰς αὐτὴν τὴν γραμμήν ποὺ διαγράφει αὐτην, καὶ τὸν χρόνον ποὺ τὴν μετρᾷ, ἐὰν αἱ ἔννοιαι τῆς δυνάμεως ἢ τῆς ἐνεργείας, αἱ δποῖαι εἶναι ἀπαραίτητοι καὶ εἶναι διατερικαὶ εἰς τὰ στοιχεῖα τῆς οὐλῆς δὲν ἔχουν κανένα λιδιατερον γόνημα ἄλλα εἶναι ἀπλαὶ μεταβληταὶ εἰς μαλληματικοὺς τύπους.
Κατὰ τὸν συγγραφέα οὔτε ἢ μεταφυσική οὔτε ἢ ἐπιστήμη εἶναι ἀνάγκη νὰ φοροῦνται καὶ τὸ ἀλάχιστον ἢ μία ἀπὸ τὴν ἄλλην, διότι κινοῦνται εἰς ἐντελοῦς διάφορα ἐπίπεδα· ἀποτελοῦν τὰς δύο ὅψεις ἐνδος καὶ τοῦ αὐτοῦ πράγματος, εἶναι δύο διάφοραι γλωσσαι ποὺ ἐκφράζουν τὴν λίδαν παγκόσμιον πραγματικότητα.

Ιεζαΐτος, ἢ ἀνθρωπομορφικὴ ἀντλήψις ἔχει τι τὸ ἀφελὲς καὶ παιδικὸν ἔστω : ἀλλὰ δὲν πρόκειται δι' αὐτῆς νὰ ἀποδώσωμεν εἰς τὰ φυσικὰ φαινόμενα τὴν τάδε ἢ τάδε πρότεσιν, τὸν τάδε, ἢ τάδε σκοπόν, μίαν ἐσωτερικὴν λιγὴν κατὰ τὸ διόδειγμα τῆς λιδικῆς μας. Πρόκειται ἀπλῶς νὰ γίνῃ παραδεκτή, γενικῶς, καὶ χωρὶς ματαλας ὑποθέσεις ἐπὶ τῶν λεπτομερειῶν, ἢ ίσσει διὸ ὑπάρχει μία ἐσωτερικὴ πλευρά εἰς δλα τὰ πράγματα, τῶν δποῖων βλέπομεν τὴν ἔξωτερην ὅψιν. Ποτὲ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ κάμωμεν χωρὶς τὴν ἄλλην ἀποψιν, τὴν δποίαν θέλομεν νὰ παρατερίσωμεν. Καὶ μήπως δὲν εἶναι ἀναπόφευκτος ἔνας τοιούτου παρατερίσωμεν. Καὶ μήπως δὲν εἶναι ἀναπόφευκτος ; Διότι πῶς ἔχομεν γνῶσιν τοῦ δυτος, τοῦ εἶδους ἀνθρωπομορφισμὸς ; Διότι πῶς ἔχομεν γνῶσιν τοῦ δυτος, τοῦ γίρου, τοῦ χρόνου καὶ αὐτῆς τῆς ποσότητος καὶ τοῦ μέτρου ἢν μὴ διότι τὰ ἀντιλαμβανόμενα ἐντὸς τοῦ ἔαυτοῦ μας ἵνα στοιχεῖα τῆς πλεον ἀπιέσουν πετρας μας καὶ ἐν γένει τῆς διανοήσεως μας ; Καὶ αὐτὴ ἢ πλέον προσεκτικὴ καὶ ἀντιδογματικὴ φιλοσοφικὴ ἀποψις; αὐτὸς οὗτος δ σχετικισμός, εἰς τὸ συγκαταται ἐν ὅχι εἰς τὸ νὰ κατανοήσωμεν, διὸ δὲν εἶναι δυνατόν νὰ γνωρίζωμεν διὸ δήποτε παρὰ μόνυν εἰν σχέσει

πρὸς τὴν ἵκανότητά μας νὰ γιγνώσκωμεν καὶ συμφώνως πρὸς αὐτήν; Βεβαίως δὲ σκεπτικισμὸς καὶ δὲ ἀγνωστισμὸς ἀποτελεῖ ἄποψιν ἀκαταμάχητον ἀλλὰ συγχρόνως ματαίαν καὶ στείραν. Εἶναι λοιπὸν ἀνάγκη, ἐκόντες ἀκούτες, νὰ σκεπτώμεθα τὰ πράγματα συμφώνως πρὸς τοὺς κανόνας τῆς ἀνθρωπίνης διανοίας, καὶ τὴν ἀνθρωπίνην διάνοιαν ἐν γένει συμφώνως πρὸς τὰς ὑποδείξεις τῆς ἀτομικῆς μας διανοίας. Υἱὸς μαλλον εἶναι ἀνάγκη νὰ ἀναγνωρίσωμεν διτὶ ἐντὸς τοῦ ἀτόμου, τῆς ἀνθρωπότητος ὡς τοῦ σύμπαντος, ὡς διάνοια εἶναι μία καὶ ἡ αὐτὴ καθ' ἔχοτάνην, προϋπάρχουσα τῶν εἰδικεύσεων τούτων τὰς ὅποιας δνοιαίζεινεν: «ἐγώ, οἶ δικοῖος μου, τὰ ἀντικείμενα».

V. Τὸ πρόβλημα τοῦ δύντος. Γίγνεσθαι καὶ Εἶναι. — Τὸ σπουδαιότερον σημεῖον κατὰ τὸ δποῖον ἡ σύγχρονος φιλοσοφία ἀποικιακύνεται ἀπὸ τὰς προηγουμένας Θεωρίας, εἶναι διτὶ ἐνῷ ἔκειναι ἐτοκολλέτουν τὴν ἀληθῆ πραγματικότητα εἰς τὸ σταθερὸν καὶ ἀλιετάβλητον, αἱ νεώτεραι Θεωρίαι, δσον καὶ ἀν διαφέρουν ἀναριεσταξύ τιν, εἶναι θεωρίαι τῆς ἐξελίξεως, τῆς κινήσεως, τῆς ἀλλοιώσεως καὶ τῆς μεταβολῆς. Τὴν αὐτὴν κατεύθυνσιν ἔχει καὶ ἡ ἐπιστήμη μίας, προσπαθεῖ νὰ συλλάβῃ καὶ νὰ ἀριθμήσῃ τὰ ἀτομα ἀλλὰ διὰ νὰ μία; δεῖξῃ διτὶ εὑρίσκονται ἐν κινήσει. Ἀπὸ δλα αὐτὰ δικιας φαίνεται διτὶ προκύπτει μία σεβαρὰ ἀντιγονία: ἐὰν θέλωμεν ἡ οὐσία, ἡ ὁποία πρόκειται νὰ ἐξηγήσῃ τὴν κίνησιν καὶ τὴν ποικιλίαν τῶν φαινομένων, νὰ μετέχῃ τῆς ποικιλίας καὶ τῆς κινήσεως, τότε παύει νὰ εἶναι οὐσία· ἐάν, τούνανιλον, δὲν μετέχει τούτων, τότε δὲν χρησιμεύει πλέον καθόλου διὰ νὰ τὰ ἐξηγήσῃ. Ἄφ' ἑτέρου δικιας εἰς τὴν καθαρὰν κίνησιν δὲν εἶναι πλέον δυνατὸν νὰ συλλάβηται τίποτε ἢ κᾶν καὶ νὰ δνοιαίσωμεν κάτι τι. Πῶς εἶναι δυνατὸν νὰ νοήσωμεν τὴν ἀλλοίωσιν, ἐάν δὲν ὑπάρχει κάτι τι τὸ δποῖον νὰ ἀλλοιούται; Ἡ φύσις μίας δεικνύει πολλὰς καὶ ποικιλὰς ἀλλοιώσεις, ποὺ διασταυροῦνται καὶ εὑρίσκονται εἰς διάφορα ἐπίπεδα, ποὺ εἶναι διάφοροι κατὰ ποιότητα καὶ ἔχουν διαφόρους βυθισμούς, εἰς τρόπον ἵτε ἀναλόγως τοῦ σημείου τῆς ἀπόψεως νὰ φαίγωνται ἀλλοτε μὲν ὡς σταθερότητες καὶ βόσεις κινήσεως καὶ ἀλλοτε ὡς κινήσεις· ἐξ σοῦ καὶ ἐ σπουδαῖος διλος τῆς χροναξίας εἰς τὰ φυσιολογικὰ φαινόμενα. Ἀλλὰ καὶ πάλιν δέν λύονται αἱ δυσκολίαι μίας, ἀπλῶς ἀποικιακύνονται. Ἰσως ἡ ἔννοια τοῦ συνεχοῦς νὰ μίας ἐπιτρέπῃ νὰ διακρίνωμεν τὶ μένει σταθερόν· π. χ. παρ³ δλας τὰς μεταβολὰς ποὺ ἐπιφέρει ἐπὶ τοῦ ἀνθρώπου ἡ ἥλικα, παραμένει ἡ μορφὴ του, ἢ παρ³ δλας τὰς ἀτομικὰς διαφορὰς καὶ διὰ μέσου τῶν γενεῶν διατηρεῖται ἡ μορφὴ του γένους. Ἀκολουθοῦντες δικιας τὰς ἀπόψεις τῆς νεωτέρας ἐπιστήμης δὲν καταλήγοιτεν ἀρα γε νὰ διερωτώμεθα, μήπως καὶ αὐτὸ τὸ συνεχὲς δὲν εἶναι παρὰ μία αὐταπάτη; Ἡ ἐπιστήμη δέχεται διτὶ ἡ πραγματικότης εἶναι ἡ συνεχής: ἀτομα, ιόνια, ἥλεκτρονια, ουαπίτα κλ. καὶ τότε φθάνομεν νὰ δώσωμεν δίκαιον εἰς τὸν Ζήνωνα μὲ τὴν ἀποίλαν του δισον ἀφορᾷ τὸ κινούμενον

καὶ ἀκινητοῦν βέλος. Εἰς τὴν ἐπιστήμην δημως λησμονεῖται κάτι τι: μεταξὺ τῶν ἀτόμων γῆ τῶν ιονίων ποὺ κινοῦνται διὰ μέσου τῶν ἀχαγῶν ἐκτάσεων ὑφίστανται ἔλξεις καὶ ἀπώσεις, ἐπιδράσεις ποὺ ἀσκοῦνται διαρκῶς. Διὰ νὰ δημιλήσωμεν περὶ κινήσεως ἀνάγκη νὰ ὑπάρξῃ κἄποια συνεχῆς μεταφορά, γῆ κἄποια συνέχεια εἰς τὴν μετατροπὴν διὰ νὰ δημιλήσωμεν περὶ ἀλλοιώσεως. Μὲν ἀδύνατον νὰ γνηθῇ τόσον ἡ κίνησις δσον καὶ ἡ ἀλλοιώσις αὐτοῦ ἐνὸς ἐλαχίστου δρέσυ συνεχείας. Ἡ ἀντικειμενικὴ Ἐριως θάσις τῆς φιλοτεχνίας, τῆς ὄλικῆς γῆ καὶ γενικῶς πάσης ἀλλοιώσεως, δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ νοηθῇ παρὰ μόνον κατ' ἀναλογίαν πρὸς τὸ ὑποκειμενικὸν συνεχὲς μίας τάσεως. Χωρὶς τὴν σταθερότητα μίας τάσεως δὲν ὑπάρχει συνεχές. Η τάσις Ἐριως δὲν νοεῖται χωρὶς νὰ συνοδεύεται καὶ ἀπὸ μίαν ἔστω καὶ συγκεχυμένην συνελόγησιν τοῦ ἑαυτοῦ της· εἰς κάλλις ἰδέαν τάσεως γῆ ἐντάσεως, περιλαμβάνεται, δυσοδήποτε ἀδριστον, καὶ κάτι σὰν κατεύθυνσις καὶ προσπάθεια πρὸς ἐνότητα. Η συγεική μονιμιότης τοῦ ἀντικειμένου ἔλκει τὴν ἐνότητα της ἀπὸ τὸ συνεχές· γῆ συνέχεια εἶναι ἥδη τάσις καὶ δυθμός, δὲ ρύθμος εἶγε ἀριθμός, σχοινός, διάνοια.

Η ἀντικειμεία μεταξὺ εἶναι καὶ γίγνεσθαι ἐξακολουθεῖ νὰ εἶναι ἀναπόφευκτος, ἀλλὰ συγγρόνως καὶ ἀλυτός, μόνον ἐφ' δσον μένομεν ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ πραγματικοῦ κόσμου. Άλις δύο Ἐριως αύται ἔννοιαι δὲν ἔχουν καμια μίαν πραγματικότητα. Εἴτε ἀπὸ τὴν ἀντιλίθεον τῶν αὐτήν: εἶναι δύο ἀπόφεις τῆς ἐνσυνειδήτου ζιοτῆς, σύμφυτοι εἰς αὐτήν. Η νόησις πρέπει νὰ τὰς συμβεῖται: διὰ τοῦτο καὶ γῆ νειτέρα φιλοσοφία μόνον ἰδεοκρατικὴ εἶναι δυνατὸν νὰ εἶναι. Μόνον γῆ διάνοια εἶναι εἰς θέσιν νὰ διατηρήσῃ τὸ ἐλάχιστον Ἀριων ἐνότητα, ποὺ ἔχει ἀνάγκην γῆ ἀλλοιώσεως διὰ νὰ εἶναι δυνατὸν νὰ καλλορισθῇ. Μὲν ἀλήθεια ὅτι τὰ διάντα ἐμφανίζονται ως ἔαν γὰρ μετεβάλλοντο διακρίσις καὶ ὅτι κάλλις σταθερότης καὶ κάλλις νόμος φαίνονται: ὥς κάτι προπτορίες: ἀλλὰ δὲν πρέπει νὰ λησμονήσωμεν ὅτι κάθε πραγματικότης εἶναι ἀνέργεια τῆς διανοίας· κάλλις διανόησις εἶναι συγχρόνως καὶ κρίσις περὶ ἀληθείας· ὥς πρὸς πᾶν δὲ τὸ διποτὸν θέτει ως ὑπάρχον γῆ ἢ οὐ; ἀληθεία, σίζοιπτος σκέψις καὶ αὐτὴ ἀκόλυτη γῆ σκέψις τῆς· ἀλλοιώσεως εἶναι, ὑπὸ μίαν ἔννοιαν, ἀπόλυτος γῆ σταθερά. Κάλλε διανόησις καλλορίζει, ἐνοποιεῖ καὶ ἀντικειμενώποιει· διὰ τοῦτο καταφέσκει τὸ ἀρπάζει ἀπὸ τὴν ἥστην τῶν φαινομένων καὶ τοῦ γίγνεσθαι καὶ τὸ ἐνσωματώνει εἰς τὸν κόσμον τῶν ἀληθειῶν.

Εἰς μίαν ἰδεοκρατίαν τοῦ τύπου τούτου οἱ ἀντίπαλοι της παρατηροῦν ὅτι αὕτη κινεῖται εἰς τὸν κόσμον τῆς ἀφαιρέσεως καὶ τῆς καθαρίας: ἰδέας, καὶ δὲν εἶναι εἰς θέσιν νὰ διεγγήσῃ οὔτε τὴν ποιότητα τῶν αἰσθήσεων, οὔτε τὴν ἀτομικότητα. Εἶναι ἀλήθεια· ἀλλὰ μήπως ὑπάρχει καμια μία ἀλλή θεωρία ποὺ νὰ εἶναι εἰς θέσιν νὰ δώσῃ περισσότερας ἐξηγήσεις: Εἰς τὰς ποιότητας ποὺ αἰσθανόμειται δὲν εἶναι δυνατὸν νὰ δοθῇ διεγγήσις: ἀποκελεύον μίαν συναναφορικήν γῆ ἀχώριστον ἀποφίνεται κάθε δράσεως τοῦ συνειδήτος καὶ κάλλις κρίσεως. Κάλλις διανόησις εἶναι λοι-

πόν, ἀφ' ἑνὸς μὲν σχέσις τὴν δποίαν ἀντιλαμβανόμεθα καὶ ἐννοῦμεν, καὶ ἀφ' ἔτερου εἶνε μία ἐνέργεια, τὴν δποίαν αἰσθανόμεθα μὲ τὴν ἰδιαιτέραν της ἀπόχρωσιν, τὸν τόνον της καὶ τὴν ἰδιαιτέραν της ποιότητα. Τὰ δύο αὐτὰ στοιχεῖα εἶνε κατὰ ποικίλους βαθμοὺς συνδυασμένα, ποτὲ δμως δὲν εὑρίσκεται μόνον τὸ ἐν χωρὶς τὸ ἄλλο. Ἐξ αὐτῆς ταύτης τῆς φύσεως τῆς διαγοίας ἔπειται δτι δὲν ἥμπορετ νὰ ἐνεργήσῃ τὸ ἐγώ χωρὶς νὰ ἔλθῃ ἀντιμέτωπον πρὸς ἐνα μὴ ἐγώ, οὔτε τὸ πνεῦμα χωρὶς τὴν φύσιν. Ὁ Πλάτων ἔλεγεν δτι τὸ «ταύτὸν» ἔχει ἀνάγκην ἀπὸ τὸ «ἕτερον», που εἶνε ἡ ἀρνησίς του, ἀλλὰ ποὺ τοῦ παρέχει διαρκῶς νέαν θλην διὰ τὴν ἀφομοιώση πρὸς ἑαυτό.

Τὸ πρόβλημα τῆς προσωπικότητος καὶ τοῦ καθ' ἔκαστον ἀτόμου εἶνε ἔξ ίσου ἀλυτον, ίσως δμως ἡ ἰδεοκρατία εἶνε εἰς θέσιν νὰ τὸ καταστήσῃ νοητόν. Ὁ φιλοσοφικὸς ἡ διηγησκευτικὸς δογματισμὸς θεωροῦν δτι ἡ ἀτομικὴ ψυχὴ εἶνε διακεκριμένη ἀπὸ τὸ σῶμα. Νομίζομεν δτι, τελειωτικῶς, διὰ νὰ φθάσωμεν ἔως εἰς τὴν πηγὴν καὶ τὴν ἐγγύησιν τῆς προσωπικότητος, πρέπει νὰ ἀνατρέξωμεν ἔως εἰς μίαν διανόησιν ἐν ἐνέργειᾳ. Η ἐνότης καὶ ἡ ταυτότης αὐτῆς δὲν διιοιδοῦν μὲ καμμίαν ἀκίνητον οὐσίαν, ἀλλὰ μᾶλλον μὲ μίαν δριψήν, μίαν ἔμπνευσιν καὶ μίαν προσπάθειαν, ἡ δποία διαρκῶς συγκεντροῦται καὶ συνδέεται καὶ ἀφομοιώνει τὰ προηγούμενά της στοιχεῖα πρὸς νέας διαρκῶς βιώσεις.

Πῶς δμως ἀποχωρίζονται αἱ οὕτω ἐννοούμεναι συγειδήσεις ἀπὸ τὴν παγκοσμίαν διανόησιν, διὰ νὰ ἀποτελέσουν τὰς καθ' ἔκαστον προσωπικότητας; Ἐὰν θελήσωμεν νὰ τὰς θεωρήσωμεν ὡς σύστας δεδομένας ἐκ τῶν προτέρων καὶ τελείως καθιωρισμένας, τὸ πρόβλημα εἶνε ἀλυτον. Ἐὰν δμως τὰς θεωρήσωμεν ὡς ἀνεξάντλητον πνευματικὴν ἐνέργειαν, πάντοτε αὐτόματον καὶ δημιουργικήν, ἐνέργειαν ἡ δποία διαρκῶς προσπαθεῖ νὰ πλουτίζῃ ἑαυτὴν ἀπὸ τὰς προηγουμένας της προσπαθειας χάριν μεγαλειτέρας μελλούσης ἐνέργειας πρὸς τὸν σκοπὸν νὰ ἐνοποιηθῇ εἰς μίαν τελειοτέραν συνείδησιν καὶ κατοχὴν τοῦ ἑαυτοῦ της, καὶ πρὸς τοῦτο τελεῖται νὰ δημιουργήσῃ δι' ἑαυτὴν τὸ δργανον ἔχεινο που λέγεται δργανωμένον σῶμα, τότε θὰ ἴδωμεν πῶς διαλιρφοῦνται εἰς ἀτομον ἡ πρόσωπον ἐδὲν καὶ καθ' ὁ μέτρον ἐπιτυγχάνει τοῦ σκοποῦ της. Ὁπως ἡ διάγοια δημιουργεῖ τὰς λέξεις καὶ τὰ σημεῖα τῆς ἐκφράσεώς της καὶ διὰ τοῦ τρόπου τούτου καθορίζει ἀκριβέστερον ἑαυτὴν, κατὰ τὸν ἴδιον τρόπον καὶ ἡ πνευματικὴ σύναψις προοδεύουσα δημιουργεῖ τὰς δργανικάς της μορφάς, καὶ ἐνσωματοῦνται εἰς αὐτὰς κατὰ διαφόρους βυθμούς, καθορίζονται ἀλλὰ συγχρόνως καὶ περιορίζονται ἑαυτὴν διὰ τοῦτο καὶ δὲν εἶνε δυνατὸν νὰ νοηθῇ χωριστὰ ἀπὸ τὸ σῶμα της, τὸ δποίον εἶνε συγχρόνως ἔργον της, χωρὶς νὰ μεταβληθῇ εἰς κάτι τὸ ἐντελῶς ἀφγρημένον.

Τοιούτου εἶδους ἰδεοκρατία δὲν ἀντιτίθεται εἰς τὸν ρεαλισμόν, ἀλλ' εἶνε δ κατ' ἔξοχὴν ρεαλισμός, διότι δίδει εἰς κάθε πράγμα τὸν βαθμόν

καὶ τὸ εἶδος ἔκεινο τῆς πραγματικότητος, τὰ δποῖα τὸ καθιστοῦν δεκτικὸν γνώσεως καὶ καθορισμοῦ ἀπὸ μέρους τοῦ πνεύματος. Ἡ ἴδεοκρατία μας δὲν εἶναι σολιψισμός. Εἴπομεν δτι ἡ ἀτομικὴ διαρξίς τοποθετεῖται ἐντὸς μίας προηγουμένης καὶ ἀπολύτου διανοίας· εἶνε λοιπὸν φυσικὸν νὰ δεχώμεθα δτι διάρχους καὶ ἀλλα κέντρα ἀπόφεως εἰς τὸν κόσμον, πλὴν τοῦ ἴδιου μας, ἐξ ἵσου πραγματικὰ διότι εἶνε ἐξ ἵσου ἀναγκαῖα διὰ τὴν κατανόησιν καὶ τὴν συνοχὴν τοῦ δλου· ἐκ τῶν ἀμοιβαίων δὲ σχέσειν καὶ ἐπιρροῶν δλων τούτων τῶν κέντρων συνειδήσεως ἀποτελεῖται γένεσις καὶ ἡ πρόσδος τοῦ σύμπαντος.

Ἡ τελευταῖα ἔννοια ἡ ἑποῖα προβάλλει ἀπὸ τὸν «συγκεκριμένον» τοῦτον «ἥρετοισιόν» εἶνε ἡ τῆς ἐλευθερίας. Πρέπει δημος εὐθὺς ἐν ἀρχῇ νὰ διολογήσωμεν δτι, ἐάν τοποθετήσωμεν τὴν ἐλευθερίαν μεταξὺ τῶν θετικῶν γεγονότων, καὶ θελήσωμεν γὰ τὴν ἀποδείξωμεν ὡς ἴδιστητα ὄρισμένης κατηγορίας φαινομένων εὑρισκομένων ἐπὶ τοῦ ἴδιου ἐπιπέδου μὲ τὰ λοιπὰ φαινόμενα, οὐδὲ φθάσομεν εἰς καλλαρούς παραλογισμούς. Ἡ ἀληθής ἀποφίξη εἶνε ἡ τοῦ Kant.

Μεταξὺ ἐλευθερίας καὶ καλλοριστικισμοῦ ὑπάρχει θεμελιώδης διαφορὰ ἀπόφεως. Ἀπὸ τῆς ἀπόφεως τῶν ἀντικειμένων, τῆς φύσεως, τῶν πραγμάτων ἢς δεδομένων καὶ εὑρισκομένων ἐντὸς τοῦ χώρου καὶ τοῦ χρόνου, δὲ καλλοριστικισμός καὶ ἡ αἰτιότης κυριαρχοῦν ἀπολύτως καὶ γενικῶς χωρὶς καὶ μὲν ἐξαρτεῖται ἀπὸ τὴν ἐνέργειαν ἐνδεκτήν τὸ διάνοιαν διανοήσεων δημοσίας οὐδὲ γηραιότερην νὰ εἶναι ἀλλο παρὰ διζητός αὐθοριμητισμός ἡ ἐλευθερία. Εἶνε ἀντιφατικὸν νὰ θέλω νὰ σκεφθῶ τὸν ἑαυτόν μου ἡ τὴν φύσιν ἢς κατὰ τελειωμένον καὶ καθαρισμένον τὴν στιγμὴν ἀκριβῶς δημοσίας, μὲ τὸν ἀσκέπτωμαι καὶ νὰ ἐνεργῶ, προσθέτω εἰς αὐτὰ ἀκόμη κατὰ τι. Ὁδὸς ἀντικειμένον τῆς διανοήσεώς μου εἶνε τὸ παρελθόν· αὐτὸν μόνον ἀποτελεῖ ἐν δλον διάνοιαν εἰς τὸν καλλοριστικισμόν· ἐνῷ ἔκεινο ποὺ προστίθεται, ἡ ἐνέργεια τῆς διανοήσεως μὲ τὸν χαρακτήρα τῆς μεναδικότητος καὶ τοῦ αὐθοριμητισμοῦ εἶνε καλλαρὰ δημιουργία καὶ ἐλευθερία. Ὁδὸς θεωρήσωμεν λοιπὸν μίαν πρᾶξιν ὡς ἐλευθέραν σημαντινεῖ νὰ τὴν ἔξετάσωμεν ἐκ τῶν ἔνδον κατὰ τὴν γένεσιν τῆς ἴδιας ἑαυτῆς ἐσωτερικῆς καὶ ἐγσυνειδήτου δράσεως. Εἰς τὴν συνείδησιν τῆς διανοήσεως περιλαμβάνεται ἡ πετρα καὶ ἡ πρωταρχικὴ ἀπόδειξις τῆς ἐλευθερίας· συνίσταται δὲ εἰς τὴν ἀδυναμίαν τοῦ νὰ ἀφαιρέσωμεν ἀπὸ τὴν γγοσιν τὸ διάνοιαν καὶ νὰ περιορίσωμεν αὐτὴν ἀποκλειστικῶς εἰς τὸ ἀντικείμενον, δηλ. εἰς τὸ περιεχόμενό της, εἰς τὴν δλην της. Ἀφοῦ δὲ μόνογ διάρφητην αὐθοριμητισμοῦ καὶ συνειδήσεως μίας εἶνε δυνατέν γὰ φαντασθώμεν τὴν πραγματικότητα, ἐπεται δτι εἰς δλα τὰ πράγματα οὐδὲ διάρχει δυνάμει συνείδησις καὶ βούλησις, καὶ συνεπῶς ἀπαρχαῖ τινες ἐλευθερίας. "(Ο)σογ αὐξάνει δ βαθμὸς τῆς διανοήσεως οὐδ αὐξάνει καὶ δ ἀντίστοιχος βαθμὸς τῆς ἐλευθερίας.

‘Η ζωσα ἐνέργεια τοῦ πνεύματος ἡ δποία εἶνε ἡ ἀρχὴ πάσης ἐλευθερίας, εἶνε, κατὰ ταῦτα, συνδεδεμένη πρὸς τὴν ἐνότητα κάθε ὄντος καὶ τὴν ἀποτελεῖ περισσότερον παρ’ διὰ τὴν ἐκφράζει. ‘Η ψυχὴ εἶνε μία καὶ πολλαπλὴ συγχρόνως. Εἶνε μία ὡς ἐκ τῆς ἀδιαιρέτου ἐνότητος τῆς κρίσεως, τοῦ «νοῶ»: ἀλλ’ εἰς τὴν ἀδιαιρετον αὐτὴν ἐνότητα συτελεῖ τὸ σύνολον τοῦ σώματος, καὶ τὸ σύνολον τοῦ σύμπαντος διότι παρέχουν εἰς αὐτὴν τὴν ὅλην την, τὸ ἀντικείμενόν της.

VI. Η ἰδεα τοῦ Θεοῦ. ‘Ο συγγραφεὺς θέτει τέλος τὸ ἔρωτηγια ἐδὺ τὰ ἰδεῶδη τοῦ ἀνθρώπου ἔχουν ἀνάγκην μίας ἀπολύτου βάσεως· μήπως ὡς ἐγγύησιν των ἔχουν ἀνάγκην ἐνδὲ ἀνιωτάτου’ (Ουτος, μίας Ἀνιωτάτης διανοίας, μὲ μίαν λέξιν τοῦ Θεοῦ. ‘Η ἐννοια τοῦ Θεοῦ εἶνε πολύπλοκος καὶ σκοτεινή, γεμάτη ἀπὸ συγαισθηματικὰ στοιχεῖα, εὑρίσκεται δὲ εἰς τὸ ἀκρότατον δριον τοῦ ὑπερτάτου Λόγου καὶ τοῦ πλέον ἀδιαπερά στου μυστηρίου. ‘Η διάτα τῆς ἐννοίας αὐτῆς εἶνε τεῦλάχιστον τριπλῆ.

1) Εἰς τὰς πλέον πρωτογόνους θρησκείας φαίνεται ἀναβλύζεισα ἀπὸ ἔνα αὐτόματον ἀνθρωπομορφισμόν: αἱ θρησκεῖαι αὐταὶ ἀντιλαμβάνονται τὸν Θεὸν ὡς ἀτομον, ὡς πρόσωπον. 2) Μόδις ὡς προσδεύσῃ ἡ ἐπιστημονικὴ καὶ ἡ φιλοσοφικὴ σκέψις ἀναφαίνεται μία γένα ἐννοια: διὰ δηλ. ὁ Θεὸς ἀποτελεῖ τὴν βασικὴν ἐνότητα τῶν ὄντων καὶ τῶν φαινομένων, τὸν δεσμὸν καὶ τὴν ἀλληλεγγύην δλων τῶν στοιχείων τοῦ σύμπαντος. ‘Η δευτέρα αὕτη ἐννοια εἶνε ἀντίθετος πρὸς τὴν προγγονιένην· τίποτε δὲν ἀπέχει περισσότερον ἀπὸ τὴν ἐννοίαν ἐνδὲ προσώπου δον ἡ σύτω νοούμενη ἐννοια τοῦ Θεοῦ. 3) ‘Η πάσχουσα δημιος ἀνθρώποτης ἔχει ἀνάγκην νὰ πιστεύῃ εἰς τὴν ἀξίαν τῶν πράξεών της, τὴν ἀποτελεσματικότητα τῶν προσπαθειῶν της καὶ εἰς τὴν δυνατότητα τῆς ἐπιτυχίας των· ἐξ οὗ καὶ ἡ ἰδέα ἐνδὲ Θεοῦ ἡθικοῦ, ἵσχυροῦ καὶ καλοῦ ποὺ γὰρ νοεῖται: ὡς ἡ ἀγωτάτη πραγματοποίησις τῶν ἀνιωτῶν μας σκοπῶν, ὡς ἡ ἐνσωμάτωσις τῆς πίστεώς μας, τῆς ἐλπίδος καὶ τῆς ἀγάπης μας, ἐνδὲ Θεοῦ ποὺ γὰρ ἐνσωματώνῃ πρὸ παντὸς τὸ ὥρατον καὶ τὸ Ἀγαθόν. Αἱ ἐννοιαι δημιος τοῦ ἀγαθοῦ, τοῦ ὥρατον καὶ τοῦ ἀληθοῦς ἔχουν ἀρα γε ἀνάγκην ἐνδὲ Θεοῦ διὰ νὰ χρησιμεύσῃ ὡς θειέλιον αὐτῶν; ‘Εὰν θέλωμεν γὰρ θεωρήσωμεν τὰς τρεῖς αὐτὰς κατηγορίας ὡς δεδομένα ἀπόλυτα, ἐν καταστάσει στατικῇ, τότε φαίνονται γὰρ χάνουν κάθε καθωρισμένην ἐννοίαν, ἢ γὰρ ἀντιφάσκουν ἀναμεταξύ των καὶ γὰρ ἀλληλαναιροῦνται.. ‘Ἐξ ἀντιθέτου ἔχουν ἀντικειμενικότητα ἐδὺ θεωρήσωμεν δτι ἐγυπάρχουν εἰς δλας τὰς μορφὰς τοῦ εἶναι, διὰ εἶνε αὐτόματοι τάσεις τῆς πνευματικῆς ἐνέργειας, ἐδὺ τουτ. ἐκφράζουν τὴν ἐπὶ τὸ αὐτὸ κατεύθυνσιν τῶν ἴδικῶν μας προσπαθειῶν καὶ τῆς παγκοσμίου ἔξελιξεως. ‘Αλήθεια, καλλος καὶ ἡθικότης δὲν εἶνε παρὰ ἡ κατάφασις καὶ ἡ θέλησις τῆς τάξεως καὶ τῆς λογικότητος· δχι τάξεως ἐτοίμης καὶ πραγματοποιημένης ἐκ τῶν προτέρων, ἀλλὰ τάξεως ποὺ πρόκειται γὰρ δημιουργήσωμεν διὰ τῆς πλέον ἀλευθέρας ἀρετῆς μας καὶ μὲ τὸν

μεγαλείτερον κίνδυνόν μας. Ἐάλλα τάξις ή δημιουργία τάξεως δὲν ὑπάρχει παρὰ μόνον διὰ μίαν διάνοιαν. Εἰς τὸ σύμπαν ὑπάρχει τάξις διότι ὑπάρχει διάνοια. Τὸ ἀλγθεύον καὶ μοναδικὸν συνεπῶς πρόσδηλημα διὰ τὴν νεωτέραν φιλοσοφίαν εἶναι τὸ τῆς διανοίας, τῆς ἀξίας της καὶ τῆς θέσεώς της ἐντὸς τῶν πραγμάτων. Ἐάν η ἴδεωκρατία εἴγε ἀληθής, τότε η παγκόσμιος αὐτὴ διάνοια καὶ η θέλησις διὰ μίαν τάξιν ποὺ εἶναι ἀδιασπάστης συνηγνωμένη μὲν αὐτήν, μᾶς διαχέει καὶ μᾶς περιβάλλει. Είναι ίσως ὅμορφος, εὐρυτέρα καὶ βαθύτερα ἀπὸ ἡμάς καὶ ἀπὸ τὸν κόσμον, ἀλλ' ἐπειδὴ εἶναι διτι ἔχομεν βαθύτερον ἐντὸς μας, ἐσωτερικὴ καὶ ὑπερβατικὴ συγχρόνιας, μᾶς ἐπιτρέπεται γὰρ εἴπωμεν διτι εἶναι θεῖα καὶ τὴν ἀποκαλέσιμην θεόν.

*Ακριβῶς ἐπειδὴ γίγνεται εἶναι γίγνεσθαι τάξιν, διὸ τοῦτο μέλος εἶναι δύνατον νὰ εἰπωμεν οὐτι, διὸ θεός τῶν θρησκειῶν γίγνεται φιλοσοφικὸν Ήλιος εἶναι πράγματα μία βασική καὶ θεμελιώδης τάξις καὶ προσπάθεια πρόδυος μίαν τάξιν ἔλανταν καθαρωτέραν καὶ τελειοτέραν. Τὸ ζήτημα ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει Ηλίος εἶναι νὰ γνωρίζωμεν, ἐάν τὸ γίγνεσθαι τῶν δυντιῶν καὶ τῆς ζωῆς Ηλίος τὸ θέσιον ὡς αὐταρχες, ὡς ἀρχὴν καὶ τύπον πάσης ἀξίας, γίγνεσθαι τούναντον Ηλίος δεχθῶμεν καὶ πέραν αὐτοῦ μίαν Τελειότητα τελειωμένην, μίαν Διάνοιαν ξεδιπλωμένην καὶ παρουσαν διδοκληρον ἐνώπιον τοῦ έαυτοῦ της.

Ἔτι δεχθήσομεν τὴν Τέλειότητα δὲν είνε δυνατόν ποτὲ νὰ τὴν κατέχωμεν, ἀλλὰ ἔτι μόνον ἀδικηόπιος θὰ προσεγγίζομεν πρὸς αὐτήν, τότε τὸ πρᾶγμα οὐκ φαίνεται ὡς ἐάν η ἔξτιξις νὰ στερεῖται κατευθύνσεως, καὶ αἱ ἄξιαι νὰ κινδυνεύουν νὰ εἰσέλθουν εἰς τὸν κύκλον τῶν ὑποκειμενικῶν ἀννοιῶν. Χωρὶς νὰ θέλωμεν λοιπὸν ἔχομεν ἀνάγκην τοῦ Ἀπολύτου, καὶ οὐκτομενοὶ λεληθότως μίαν ἀνιστάτην συνελήσου, μίαν ἀνιστάτην ἔσται τῆς ὁποίας θήμεται οἰστοναὶ αἱ σπέθες. Βεβαίως η καὶ ἔκαστον σκέψις καὶ διανόησις είνε ιδικὸν μας ἐνέργημα, καὶ διὰ ὡς ζηταὶ ἐνεργα, δηλ. ἐλεύθερα καὶ ἴκανοι πρὸς πρόσδον, ἔχομεν εἰς τὰ χέρια μας τὸ μέλλον μας· ἀλλὰ παρ' οὐλα ταῦτα πρέπει νὰ προύπηρξαν γῆδη αἱ συνθήκαι ισορροπίας καὶ ἀνισορροπίας, δυνατότητος καὶ ἀδυναμίας μεταξὺ τῶν ιδεῶν καὶ τῶν πραγμάτων. Ἐπὶ πλέον μας χρειάζεται καὶ μία βίξις διὰ τὴν ἀλήθειαν τοῦ παρελθόντος. Μας είνε λοιπὸν δύσκολον νὰ μὴ δεχθῶμεν ἕνα εἶδος αἰωνίας ὑπάρξεως, τούλαχιστον δικαίῳ, π. χ. τῆς γεωμετρίας ἢ τῆς λογικῆς, καὶ πρὶν ἀκόμη τὴν ἐφαρμώσουν τὰ πεπερασμένα πνεύματα.— Σχέσεις, ίδεαι, ἀλήθεια δὲν είνε δυνατόν νὰ ὑπάρχουν ἀλλως παρὰ μόνον διὰ τῆς διανοήσεως· φαίνονται λοιπὸν ὅτι ἀπαιτοῦν ὡς ὑπόβαθρόν των μίαν Διάνοιαν θπου αἰωνίως νὰ τίθενται ὡς πραγμάτικα.

Βεβαίως τὸ αἰσθητα καὶ ἡ πίστις εἶνε δυνατόν νὰ προχωρήσουν ἀκόμη περισσότερον· δ νοῦς δικιά, γομίζομεν δτι πρέπει νὰ σταματήσῃ οδός, καὶ νὰ άναγνωρίσῃ δτι δ μόνος τρόπος τῆς ὑπάρξεως τῆς Δια-

νοίας καθ' ἔαυτήν δὲν εἶνε δυνατὸν γὰρ εἶνε διμοιος πρὸς τὸν εἰονδήποτε ἐκ τῶν πραγμάτων ποὺ γνωρίζομεν, καὶ δτι οἰαδήποτε ἀπόπειρα γὰρ τὴν καθορίσωμεν θὰ τὴν περιώριζε, δηλαδὴ κατ' εὐσταν θὰ τὴν ἤρνεῖτο.

Καὶ οὕτω βλέπομεν δτι καὶ ἡ σύγχρονος φιλοσοφία ἔχει 'νὰ ἀντιμετωπίσῃ ἀκριβῶς τὰ ἴδια μεταφυσικὰ προβλήματα δπως καὶ αἱ φιλοσοφίαι τῶν παρελθόντων αἰώνων.

M. T.

ΕΡΓΑΣΤΗΡΙΟ ΕΡΕΥΝΩΝ ΝΕΟΕΛΛΗΝΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΖΕΛΛΗΣ
ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΙΩΑΝΝΙΝΑΣ
ΤΟΜΕΑΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ
ΔΙΕΥΘΥΝΤΗΣ: ΕΠ. ΚΑΘΗΓΗΤΗΣ ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΣ Θ. ΠΑΠΑΖΕΛΛΗΣ